

فضای عمومی خلاق برای افراد حاشیه‌ای شهر؛ نمونه موردی: پارک فرشتگان (مخصوص کودکان اوتیسمی) شهر تبریز

تاریخ دریافت: 1397/10/21

تاریخ پذیرش: 1398/1/19

یوسف اشرفی^{1*}، طلارشیدی²

چکیده

هدف این مقاله بررسی یک نمونه از گروه‌های فراموش شده‌ی شهری (کودکان اوتیسم) و فضای خلاق (پارک اوتیسم) است که برای این گروه از کودکان احداث شده است. روش تحقیق بر اساس هدف کاربردی و به لحاظ ماهیت کیفی می‌باشد. برای گردآوری اطلاعات از روش‌های کیفی مصاحبه، مشاهده و عکس‌نگاری استفاده شده است. منطقه مورد مطالعه، پارک فرشتگان (پارک مخصوص کودکان اوتیسم) در شهر تبریز، به‌عنوان اولین پارک اوتیسم در کشور و دومین پارک در خاورمیانه است. بر اساس نتایج تحقیق، طراحی پارک اوتیسم تا حدودی بر اساس شرایط و ویژگی‌های کودکان اوتیسم می‌باشد. از جمله مهمترین خلاقیت‌ها با توجه به شرایط این کودکان می‌توان به احداث زمین بازی آبی، استفاده از تصاویر کارتونی برای ارتقای مهارت‌های ارتباطی کودکان، احداث پارک به صورت کاملاً هم‌سطح، ایجاد زمین بازی شنی، طراحی تونل‌ها و وسایل تونل مانند برای عبور بچه‌ها از آن، ایجاد غرفه هنری (در حال ساخت) به دلیل علاقه زیاد کودکان اوتیسمی به رنگ و نقاشی، ایجاد قفس‌های مختلف حیوانات و قرار دادن حیوانات مختلف در داخل آنها و استفاده از رنگ‌های صورتی و فیروزه‌ای با توجه به علاقه بچه‌ها به این رنگ‌ها اشاره کرد. البته علاوه بر زمین بازی آبی و شنی، زمین‌های بازی دیگری در داخل پارک هستند که به‌عنوان زمین‌های بازی سنتی نام‌گذاری شده‌اند، چرا که این زمین‌ها صرفاً عملکرد سرگرمی داشته و منجر به شکل‌گیری خلاقیت ویژه‌ای نمی‌شوند.

مفاهیم کلیدی: فضای عمومی خلاق، معلولان، زمین بازی، پارک اوتیسم

---

1. * نویسنده مسئول، دکتر در برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تهران، Email: y.ashrafi@ut.ac.ir
2. کارشناس ارشد شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات، Email: [تالارشیدی@gmail.com](mailto:talارشیدی@gmail.com)

مقدمه

فضای عمومی برای استفاده عمومی است (Moudon, 1987) که باید قابل انطباق با هر کسی شامل: افراد حاشیه‌ای، فراموش شده، خاموش و نامطلوب باشد (Badshah, 1996). استفاده کنندگان از فضای عمومی، حقوقی برای استفاده از آن در میان دیگران دارند. «کار» (Carr, 1992) از سه دسته حقوق برای استفاده کنندگان نام می‌برد که عبارتند از: حق دسترسی، حق انجام فعالیت‌ها و حق پذیرش و تغییر. اساسی‌ترین حق استفاده کنندگان، حق آزادی دسترسی به فضای عمومی است. دسترسی استفاده کنندگان به فضای عمومی فارغ از هر جنس و سن و نژاد و غیره باید فراهم باشد. تقریباً اکثر پژوهشگران در زمینه فضای عمومی به این مورد اشاره داشته‌اند (ن.ک به: اشرفی و همکاران، 1393؛ اشرفی و پوراحمد، 1394). برای نمونه می‌توان به مدنی‌پور (Madanipour, 1996)، کار (Carr, 1992)، تیبالدز (Tibbalds, 2000) والزر (Walzer, 1986) و غیره اشاره داشت. آزادی برای انجام فعالیت‌ها، حق آزادی برای استفاده و انجام فعالیت‌های مطلوب است، اما با آگاهی به اینکه فضای عمومی فضایی برای رفاه همگانی و مقررات مجاز و مشروع است. به عبارت دیگر، درست است که همه استفاده کنندگان دارای آزادی برای انجام فعالیت‌های مختلف هستند، ولی این فعالیت‌ها باید در چارچوب قراردادهای اجتماعی و مقررات جامعه باشد. آزادی برای ایجاد تغییرات، حق ایجاد تغییرات دائمی یا موقتی است، برای نمونه می‌توان به آوردن پیک‌نیک به فضای عمومی، تور بدمینتون و انجام کارهای مشابه اشاره داشت (Kurmiawati, 2011: 479).

شهر باید مکانی باشد که فرد در آن برای انتخاب فضای متناسب با خواست، فرهنگ و سبک زندگی خود، از آزادی کامل برخوردار باشد، چیزی که لفوور¹ از آن با عنوان «حق بر شهر»² نام می‌برد. حق بر شهر فقط برای شهروندان عادی نیست، دیگر افراد حاشیه‌ای در شهر (به تعبیر بادشاه) مانند فراموش شدگان، افراد خاموش و حتی افراد نامطلوب نیز حق دارند از فضای شهری استفاده مطلوب داشته باشند. در بعضی از مواقع، فضاهای عمومی نمی‌توانند با حقوق گروه‌های اجتماعی مختلف منطبق باشند، گروه‌های اجتماعی‌ای که به دلیل عدم انطباق با شرایط فضای عمومی تبدیل به «افراد حاشیه‌ای»³ در شهر می‌شوند. «بادشاه» در کتاب «آینده شهری ما، پارادایم‌های جدید برای عدالت و پایداری» (Badshah, 1996)، جوامع حاشیه‌ای را به چهار دسته به شرح جدول 1 تقسیم می‌کند:

1. Henri Lefebvre
2. droit à la ville (Right to the City)
3. Marginal People

جدول شماره ۱: طبقه‌بندی افراد حاشیه‌ای در شهرها

افراد حاشیه‌ای	زنان، بخش غیررسمی
فراموش شدگان	سالخورده‌گان و ناتوانان
افراد خاموش	کودکان
افراد نامطلوب	بی‌خانمان‌ها یا افراد خیابانی

مأخذ: Badshah, 1996: 22-27

در این بررسی، نوع خاصی از این جوامع حاشیه‌ای مورد بحث می‌باشد، کودکان اوتیسمی. این کودکان هم می‌توانند جز فراموش‌شدگان باشند و هم افراد خاموش. اوتیسم که در ایران بیشتر به اختلال در خودماندگی ترجمه شده است، شامل انواع مختلفی از نشانه‌هایی است که به طور عمومی حول اختلالات ارتباطی، اجتماعی و قوه تخیل می‌گردد (دقیقی خداهشهری و همکاران، 1391: 168).

به‌عنوان یک هدف برای تبدیل شهرها به شهرهایی پایدار، ما باید اجازه دهیم هر شهروندی در شهر مشارکت داشته و نقش خود در ساختن جامعه را ایفا کند. اگر یک گروه، یا یک اقلیتی از افراد، مانند معلولان، دسترسی و مشارکت‌شان در فعالیت‌های اجتماعی انکار شود، به این پایداری نمی‌توان دست یافت (Issa abdou, 2011: 57). کودکان اوتیسمی نیز جزئی از جامعه شهروندی محسوب می‌شوند. اگر به تعریف فضای عمومی برگردیم و نیز به حقوق استفاده کنندگان از فضاهای عمومی، کودکان اوتیسمی هم باید حق دسترسی به فضای عمومی و زمین‌های بازی عمومی را داشته باشند. در شهرهای مدرن، فضاهای باز مانند پارک‌ها، زمین‌های ورزشی و زمین‌های بازی^۱ برای استفاده مردم محدود هستند. در شهرهای مدرن زمین‌های بازی ساختارمند نیز شده‌اند (Yilmaz & Bulut, 2007: 3455). همین مسائل باعث فراموشی گروه‌های خاصی از جامعه مانند کودکان اوتیسمی شده است. با استفاده از برنامه‌ریزی شهری، طراحی و معماری می‌توان شرایط لازم را برای ایجاد خلاقیت در فضاهای عمومی و توسعه شهری اجتماع‌پذیر ایجاد کرد و این کودکان را هم در این توسعه مشارکت داد. هدف این مقاله بررسی نوع خاصی از خلاقیت در فضاهای عمومی است. این خلاقیت، ایجاد پارک مخصوص کودکان اوتیسمی در پارک ائل‌گلی تبریز است که در سال 1392 احداث شده و مورد استفاده کودکان اوتیسمی در شهر تبریز قرار گرفته است. در این بررسی با استفاده از روش‌های کیفی به بررسی این پارک پرداخته می‌شود.

1. playground

چار چوب نظری

کودکان و ناتوانی

ناتوانی¹ را می‌توان به‌عنوان کمبود توانایی برای انجام طیفی از فعالیت‌های عادی تعریف کرد. ناتوانی ممکن است شامل محدودیت‌های فیزیکی و شناختی مانند بیماری‌های مزمن مختلف و دیگر ناتوانی‌ها برای صحبت کردن یا پیاده‌روی شود (Ahmad Ezanee, et al, 2011: 452). سازمان بهداشت جهانی²، افراد معلول را افرادی می‌داند که ممکن است به لحاظ فیزیکی³، شناختی⁴، روانی⁵، حسی⁶، احساسی⁷ و توسعه‌ای⁸ یا در ترکیبی از اینها ضعیف باشند. با توجه به آمار سازمان ملل (2006)، بیشتر از 500 میلیون نفر از مردم در جهان دارای معلولیت‌های مختلف هستند (soltani, et al, 2012: 671).

با توجه به سازمان بهداشت جهانی، بچه‌های دارای ناتوانی را می‌توان هر بچه‌ای تعریف کرد که برای مراقبت از خودش به طور کامل یا تا حدودی ناتوان باشد. این ناتوانی در نتیجه یک نقص (ارثی یا غیرارثی) و با توجه به توانایی‌های ذهنی و یا فیزیکی، نیازهای یک فرد عادی و یا زندگی اجتماعی می‌باشد. سازمان بهداشت جهانی اعلام کرده که 10 درصد از جمعیت در همه کشورهای جهان دارای «افراد با ناتوانی»⁹ هستند. برآورد شده که از 10 درصد جمعیت ناتوان، یک‌سوم آن بچه‌های دارای کمتر از 15 سال هستند (ibid). امروزه افراد ناتوان دارای حقوقی برابر با افراد توانمند هستند. پیمان‌نامه معلولان¹⁰ هم در همین راستا نوشته شده و توافق‌نامه‌ای برای اطمینان از این است که با بچه‌ها و بزرگسالان دارای ناتوانی به عدالت رفتار شده و می‌توانند به طور برابر در همه جنبه‌های زندگی مشارکت کنند. حقوق پیمان‌نامه معلولان چیزی جدیدی نیست، بلکه حقوق انسانی است برای همه بچه‌ها و بزرگسالان. پیمان‌نامه معلولان مورد نیاز است تا تضمین کند که این حقوق برای اشخاص با ناتوانی محترم شمرده می‌شوند (UNICEF, 2007).

1. Disability
2. World Health Organization (WHO)
3. Physical
4. Cognitive
5. Mental
6. Sensory
7. Emotional
8. Developmental
9. People With Disabilities (PWDs)
10. The Disability Convention

در بند 25 مصوبه سی و هفتمین اجلاس مجمع عمومی سازمان ملل متحد نیز در ارتباط با حقوق افراد معلول چنین آمده است: اصل تساوی حقوق معلولین و افراد سالم حاکی از آن است که نیازهای کلیه افراد جامعه از اهمیت یکسانی برخوردار بوده و رفع این نیازهاست که می‌باید اساس برنامه‌ریزی جوامع را تشکیل دهد. این اصل حکم می‌کند که منابع به گونه‌ای به کار گرفته شوند که امکانات و فرصت‌های یکسان برای تمامی افراد جامعه تضمین شود (بهمن‌پور و سلاجقه، 1387: 8). در کنار اینها، مطالعات نشان می‌دهد که مشکلات روانی یک موجود معلول که زاییده عدم آمیختگی او با محیط اطراف خود و انزوای او و گوشه‌گیری آن فرد است، می‌تواند اثرات جبران‌ناپذیری بر جامعه و مناسبات حاکم بر آن داشته باشد.

بدین ترتیب، ساکنان شهرها، حقوق برابر در استفاده از فضاهای عمومی شهری را دارند، لذا ایجاد فضاهایی مناسب و مطلوب برای تمام گروه‌های سنی و جنسی و به ویژه گروه‌های آسیب‌پذیر (نظیر کودکان، سالخورده‌گان و ناتوانان جسمی و ذهنی) بخشی از وظایف برنامه‌های توسعه شهری قلمداد می‌شود. همان‌طور که گفته شد، طبق آمار سازمان بهداشت جهانی (WHO)، ده درصد جمعیت جهان به طریقی دچار معلولیت می‌باشند، که همگی نیازمند برخورداری و دسترسی به سیستم‌های عمومی جامعه از جمله مراکز درمانی، تجاری، خدماتی، تفریحی و ورزشی و ... می‌باشند. اتخاذ تمهیداتی به منظور برخورداری و در اختیارگذاری خدمات این مراکز، خود دلیلی بر به رسمیت شناختن حقوق اجتماعی این افراد و رعایت اصل برابری فرصت‌ها برای کلیه اقشار جامعه خواهد بود.

کودکان و زمین بازی

از زمان اعلام کنواسیون سازمان ملل متحد در زمینه حقوق کودک، بازی کردن به‌عنوان یک حق انسانی شناخته شده است. بچه‌های ناتوان باید به مانند بچه‌های توانمند آزادی برای بازی کردن در بیرون از خانه در زمین‌های بازی را داشته باشند (UN, 2009: 4). زمین‌های بازی در ابتدا به‌عنوان مکان پیشنهادی خوب برای خودتوسعه‌ای کودکان، و همچنین مراقبت آنها از دیگران و مکان‌های نامناسب ایجاد شده بود. طوری که آنها را از مناطق شهری متراکم، خطرات خیابان و بزهکاری جوانان دور می‌کرد (Frost, 1986). امروزه اثبات شده که بازی بیرون از خانه مزایای درمانی و توسعه‌ای زیادی برای بچه‌ها دارد. بازی ضمن اینکه سرگرم کننده است، به سلامتی بچه‌ها و توسعه آگاهی از ریسک و خطر کمک می‌کند و برای ساختمان اجتماعی و مهارت‌های احساسی و زندگی مهم می‌باشد. محیط‌های گوناگون طبیعی و فیزیکی در فضای بیرون از خانه، دامنه متنوعی از فرصت‌های توسعه‌ای و یادگیری را برای بچه‌ها ایجاد می‌کند (Potter, 2001 and 2002).

از طریق یک محیط آرام، کودکان معلول فرصت‌هایی برای مشارکت در مناطق بازی را پیدا می‌کنند که به آنها اجازه می‌دهد شرایط مطلوب برای ایجاد ارتباط با دیگر بچه‌های سالم را داشته باشند. در این صورت است که کودکان ناتوان اعتماد به نفس بیشتری پیدا می‌کنند، همان‌طور که آنها تشخیص می‌دهند که دارای هوش و قدرت ویژه‌ای هستند. در نتیجه یک حس تعلق و پذیرش توسط همسالان در آنها رشد می‌کند، و کودکان راه‌های جدید صحبت کردن، گوش دادن، و ارتباط برقرار کردن را یاد می‌گیرند. آنها مهارت‌های اجتماعی بیشتری کسب می‌کنند، دوستی‌های جدید شکل می‌دهند، در عین حال که وضعیت سلامتی‌شان بهبود پیدا می‌کند (John and wheway, 2011: 5). زمین‌های بازی برای همه کودکان معلول و توانمند که باهم در بازی و مشارکت همکاری می‌کنند، یک کیفیتی از تعامل را اجازه می‌دهد که در هیچ محیط دیگری آنها نمی‌توانند به آن دست یابند (Collins, 2011: 6). خانواده‌های بچه‌های معلولان گزارش داده‌اند که مورد مشاوره قرار گرفتن آنها درباره ماهیت یک فضای بازی و درگیری در توسعه آن، یکی از عواملی است که احتمال اینکه آنها بچه‌های خود را به آن مکان ببرند افزایش می‌دهد (ODPM, 2002 and 2003).

بنابراین، بچه‌ها نیاز به مکان برای بازی دارند، آنها همچنین نیاز به فضایی غیررسمی و آزاد برای حرکت در اطراف آن و ایجاد سروصدا دارند. آنها نیاز دارند خودشان را از طریق آزمایش و بررسی در اطراف جهان نشان دهند. کودکان معلول و ناتوان حتی بیشتر از دیگران نیازمند این آزادی هستند. با تحریک شدن تصوراتشان در محیط، روبرو شدن با چالش‌ها و غلبه بر خطرات است که آنها می‌توانند فرصت‌هایی برای ساختن اعتماد به نفس و استقلال‌شان را به دست آورند. بازی کردن کودکان در زمین‌های بازی می‌تواند مزایای زیر را برای رشد آنها در پی داشته باشد. مهمترین این مزایا عبارتند از:

توانایی‌های حسی¹: پیش‌شرط یادگیری برانگیختن حواس است و این حساسیت می‌تواند با توسل به روش‌های مختلف تولید شود. بهبود بینایی، شنوایی و لمس کردن می‌تواند توانایی درک کودک درباره محیط اطراف‌اش را افزایش دهد.

توانایی‌های حرکتی²: جهت توانمند کردن کودک برای بازی و کشف محیط اطراف، باید رشد عضلانی کودک تقویت شده و سطح هماهنگی در حرکات عضلانی ارتقاء یابد. رسیدن به این هدف می‌تواند در حین بازی با ابزار زمین بازی کودکان صورت گیرد. این در هر دو مورد عضلات کوچک و ظریف (مهارت‌های دست و انگشتان، هماهنگی و انعطاف‌پذیری دست‌ها،

---

1. Sensory Capabilities

2. Motor Capabilities

هماهنگی میان دست‌ها و چشم‌ها) و رشد و هماهنگی میان ماهیچه‌های بزرگ (با توجه به کل بدن) صدق می‌کند.

مهارت‌های شناختی¹: با توجه به تئوری شناخت (Piaget, 1983)، بهبود مهارت‌های شناختی یک کودک به‌عنوان یک فرایند تغییرات مفهومی چارچوب‌های روانی اتفاق می‌افتد. به منظور درک معنی چیزی، کودک برتری‌های چارچوب‌های ذهنی‌اش را می‌گیرد و مهارت‌هایی را کسب می‌کند. میان چنین مهارت‌هایی، کارکردهای منطقی ذهن وجود دارد که کودک یا از طریق طبقه‌بندی موضوعات، یا تنظیم آنها در ردیف‌هایی سعی می‌کند محیط اطراف خودش را درک کند. با کمک به کودک در تسهیل این فرایند از طریق هدایت کردن بازی، می‌توان به او در تثبیت معانی اشیاء در ذهن کمک کرد.

مهارت‌های اجتماعی²: با کسب مهارت‌های اجتماعی، کودک می‌تواند خلاقیت‌های مادی خود را برای دیگران بیان کرده و بنابراین روابط خود با آنها را بهبود بخشد. مهارت‌هایی مانند همکاری و نظم‌دهی پیش‌نیاز روابط اجتماعی هستند و بچه‌ها چنین مهارت‌هایی را در جریان بازی‌های گروهی کسب می‌کنند (Rousseau, 2004).

مهارت‌های عاطفی³: این گروه از مهارت‌ها به بچه‌ها در ایجاد هارمونی میان عمل و عکس‌العمل‌های‌شان کمک می‌کند (Amouzegar, et al, 2010: 1970).

برای کسب مهارت‌های فوق در زمین‌های بازی کودکان، طراحی آنها باید دارای ضوابط و اصول معینی باشد. آموزگار و همکاران، با مطالعه‌ای که بر روی زمین‌های بازی کودکان در تهران انجام داده‌اند، ضوابطی را برای طراحی این پارک‌ها پیشنهاد کرده‌اند. جدول شماره 2، این ضوابط را به تفکیک مهارت‌های مختلف نشان می‌دهد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

-
1. Cognition Skills
  2. Social Skills
  3. Affective Skills

جدول شماره 2: راهنمای طراحی پارک‌های کودک برای کسب انواع مهارت‌ها

راهنمای طراحی برای ارتقای مهارت‌های حرکتی
طراحی باید به صورتی باشد که آزادی تحرک کودک را تضمین کند و در او احساس رسیدن به موفقیت را شکل دهد.
طراحی باید طوری باشد که ابزارها بتوانند کل بدن کودک را درگیر کند، مانند فعالیت‌های کشیدن، هل دادن، حرکت کردن، پریدن و فرار کردن.
طراحی باید درگیری اعضای کوچک‌تر بدن کودک در طول بازی را تضمین کند، در نتیجه ماهیچه‌های کوچک نیز می‌توانند در جریان چنین فعالیت‌هایی تقویت شوند؛ همان‌طور که در حین بازی با دکمه‌ها (باز و بسته کردن دکمه)، زیپ، صفحه کلید و گره زدن (باز و بسته کردن گره‌ها) انگشت‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد.
طراحی باید فعالیت‌های پیچیده را ساده کرده و کودک را از درگیری در حرکت‌های پیچیده رها کند.
راهنمای طراحی برای مهارت‌های شناختی
زمین‌های بازی باید طوری طراحی شوند که برنامه‌ریزی کودک برای درگیری (مشارکت) در یک فعالیت را تسهیل کند.
پیشنهاد شده است که ابزارهای زمین بازی کودکان شبیه جهان افراد بالغ باشد.
طراحی باید طوری باشد که کودکان بتوانند عقایدشان در انتخاب بازی‌ای که آنها می‌خواهند بازی کنند را بیان کنند.
بازی‌ها باید دارای مقررات بوده و مطابق با منطق‌های خاصی طراحی شده باشند.
راهنمای طراحی برای ارتقای مهارت‌های اجتماعی
ابزارهای زمین‌های بازی عمومی باید همکاری میان یک گروه از بچه‌ها را بدون ایجاد ناراحتی برای دیگران تسهیل کند.
زمین‌های بازی باید ابزارهای لازم برای هر دوی گروه کودکان سنی بالا و بازی‌های گروهی کودکان کوچک‌تر را داشته باشد.
بازی‌ها باید امکان مشارکت بزرگ‌ترها را فراهم آورد، در نتیجه بچه‌ها می‌توانند چگونگی تعامل با کارآمدی بیشتر را نیز یاد بگیرند.
راهنمای طراحی با هدف ارتقای مهارت‌های عاطفی و احساسی
در زمین‌های بازی باید فضاهایی با هدف ارتقای مهارت‌های لمسی کودکان مانند جعبه‌های شن و مناطقی برای بازی با آب وجود داشته باشد.
طراحی ابزارهایی که صدا و موزیک تولید می‌کنند، توانایی‌های شنوایی بچه‌ها را بهبود می‌بخشند.
از آنجایی که کودکان در گروه‌های سنی‌ای که از زمین‌های بازی استفاده می‌کنند به طرف مناطق با رنگ‌های روشن و شاد کشیده می‌شوند، رنگ‌های استفاده شده در طراحی باید روشن بوده و ترکیبی هماهنگ از رنگ‌های مختلف باشد.
طراحی باید مهارت‌های بچه‌ها برای رسیدن به موفقیت‌های فردی را بهبود بخشد.
طراحی باید طوری باشد که تمرکز بچه‌ها در حین بازی را کاهش ندهد، این به خاطر این است که درک حسی بچه‌ها هنوز ضعیف است.
زمین‌های بازی محیط‌هایی هستند که مردم با فرهنگ‌های مختلف و از طبقات اجتماعی مختلف از آن استفاده می‌کنند و بنابراین آنها باید طوری طراحی شوند که با تقاضای چنین گروه‌های مختلف استفاده‌کننده منطبق باشد.

عقب‌ماندگی ذهنی و اوتیسم

برخی آمارها حدود 12 درصد جمعیت هر جامعه‌ای را افراد استثنایی برآورد می‌کنند. براساس این برآورد حدود 3 درصد از این تعداد، شامل گروه عقب‌ماندگان ذهنی و 9 درصد بقیه شامل عقب‌ماندگان جسمی است. اصطلاح عقب‌ماندگی ذهنی به گروهی که دارای ویژگی‌ها و خصوصیات ذهنی متفاوتی از افراد عادی باشند اطلاق می‌شود. روانشناسان و روانپزشکان تعاریف متعددی از این اصطلاح کرده‌اند که معتبرترین آن عبارتست از: «عقب‌ماندگی ذهنی به کنش عقلی عمومی زیر متوسط معنی‌داری اطلاق می‌گردد که همراه با نارسایی رفتار سازشی است و در طول دوره تحول ذهنی بروز می‌کند»، به عبارت دیگر، می‌توان گفت عقب‌ماندگی ذهنی حالتی است که در آن فعالیت‌ها و کنش‌های عمومی ذهنی به مقدار قابل توجهی پایین‌تر از حد متوسط می‌باشد. عقب‌ماندگی ذهنی همراه با اختلالات و نارسایی‌هایی در زمینه رفتارهای سازشی یا انطباقی است که در طول دوران رشد و تحول ذهنی بروز می‌کند (تا حدود 17 سالگی) (عابدین زاده، 1387: 28).

اوتیسم یک اختلال فراگیر رشد است که با اختلال در ارتباط، مهارت‌های اجتماعی ضعیف و رفتارهای غیرعادی و کلیشه‌ای¹ مشخص می‌شود و در تمامی دوران زندگی باقی می‌ماند. این اختلال در اوایل زندگی کودک بروز می‌کند. والدین این قبیل کودکان معمولاً گزارش می‌دهند که فرزند آنها از همان بدو تولد مشکلات عدیده‌ای از خود نشان داده و با کودکان دیگر تفاوت داشته‌اند. اوتیسم به صورت رفتارهای پیسکوتیک به شدت آشفته ظاهر می‌کند که اغلب روی همه جنبه‌های فعالیت کودک اثر معکوس می‌گذارد. دشواری در برنامه‌ریزی، بازداری پاسخ و انعطاف‌پذیری، منعکس‌کننده ویژگی‌های اختلال طیف اوتیسم است که با توانایی‌های کلامی و هوشبهر مرتبط است و در سراسر دوره کودکی ثابت می‌ماند (Corbett and other, 2009: 210).

عملکرد ضعیف کودکان مبتلا به اختلال طیف اوتیسم نسبت به دیگر کودکان، را می‌توان علاوه بر مشکلات شناختی، به ضعف در اعتماد به نفس و عدم تلاش و یا توانایی برای کشف قوانین بازی و استفاده از راهبردهای یادگیری در این کودکان نسبت داد. از آن جایی که اعتماد به نفس این کودکان به دلیل شکست‌های متعددی که داشته‌اند پایین است، لذا انگیزه‌های درونی در آنها بسیار پایین است و در صورت دریافت بازخورد منفی از آزمون‌گر دیگر، تلاشی جهت پیدا کردن قانون بازی نمی‌کنند. در نتیجه به دلیل تعداد خطاهای بالا آزمون متوقف

1. stereotype

می‌شود (Adreon & stele, 2001: 265-277). در مجموع می‌توان این طور بیان کرد که کودکان مبتلا به اختلال اوتیسم و کم‌توانی ذهنی در به کارگیری مجدد الگوها و تکرار آنها و نیز در انتقال اطلاعات به حافظه کوتاه‌مدت و استفاده از آن برای حل مسائل خود ناتوان هستند.

علائم اوتیسم

براساس راهنمای آماری و تشخیصی¹ انجمن روان‌پزشکان آمریکا، وجود در مجموع شش مورد از علائم گروه‌های 1، 2 و 3، یا حداقل 2 مورد از گروه 1، یک مورد از گروه 2، و یک مورد از گروه 3 برای تشخیص اوتیسم ضروری است:

- گروه یک: آسیب جدی در روابط اجتماعی
  - اختلال در استفاده از رفتارهای غیر کلامی متعدد نظیر نگاه چشم در چشم، بیان چهره‌ای و وضعیت بدنی؛
  - شکست در برقراری ارتباط با هم‌تایان متناسب با سطح رشد؛
  - عدم تعامل اجتماعی - هیجانی.
- گروه دو: آسیب در ارتباط
  - تاخیر در رشد یا فقدان کامل زبان کلامی؛
  - با وجود توانایی تکلم، آسیب جدی در توانایی شروع یا ادامه مکالمه با دیگران؛
  - استفاده قالبی یا تکراری از زبان و یا زبان مخصوص؛
  - فقدان بازی‌های خودجوش یا بازی تقلیدی گروهی متناسب با سطح رشد.
- گروه سه: الگوهای محدود، تکراری و قالبی در رفتار و علایق
  - اشتغال ذهنی وسواس گونه به یک یا دو الگوی محدود و قالبی که از نظر تمرکز و شدت غیرطبیعی می‌باشد؛
  - تبعیت انعطاف‌ناپذیر از عاداتها و آداب بی‌فایده (Peeter, 1998).

نوع رفتارهای اجتماعی در کودکان اوتیسم

از بدو تولد، کودکان موجوداتی اجتماعی هستند، در مراحل اولیه زندگی، آنها به مردم خیره می‌شوند، به طرف صداها بر می‌گردند و حتی لبخند می‌زنند. در مقابل کودکان اوتیسم، در رفتار اجتماعی مشکلات زیادی دارند. این کودکان اغلب در تعامل با دیگران شکست می‌خورند. از تماس

جسمانی فعالانه خودداری می‌ورزند و از هرگونه تماس چشمی خودداری می‌کنند. نسبت به افراد دیگر بی‌تفاوت بوده و اغلب ترجیح می‌دهند که تنها باشند. والدینی که مشتاقانه منتظر بغل گرفتن، بازی کردن و آموزش دادن به فرزندان‌شان بوده‌اند، ممکن است تحت فشار روانی قرار بگیرند. با وجود تصور موجود، کودکان اوتیسم به والدین خود وابسته بوده ولی نحوه ظهور این وابستگی غیرمعمول و غیرعادی است. کودکان اوتیسم همچنین در یادگیری برای تفسیر کردن آنچه که دیگران فکر و احساس می‌کنند، کند هستند. در این کودکان نشانه‌های اجتماعی نامحسوس لبخند، چشمک زدن و یا اخم معانی ناچیزی برای آنها دارد. بدون توانایی برای تفسیر حرکات و بیانات چهره‌ای، دنیای اجتماعی ممکن است گیج‌کننده به نظر برسد. افراد اوتیستیک، همچنین مشکلاتی در تنظیم هیجانات خود دارند، این مسئله ممکن است باعث یکسری رفتارهای نسنجیده مانند گریه کردن در کلاس، انفجار کلامی و پرخاشگری فیزیکی شود. به طور کلی می‌توان گفت که توانایی برای شکل دادن رابطه وابستگی، تقلید از دیگران، درک هیجانات اشخاص دیگر و بروز بازی‌های وانمودی که مولفه‌های اصلی مهارت‌های اجتماعی است، در فرد اوتیستیک آسیب دیده است (Mash & Barkley, 1996).

تکلم و زبان

تقریباً 50 درصد از افراد اوتیستیک در سراسر عمرشان قادر به تکلم نیستند. علاوه بر آن کودکانی که قادر به تکلم می‌شوند، نابهنجاری‌های تکلمی و خاص که ویژه اوتیسم است از خودشان نشان می‌دهند. کودکان اوتیسم همچنین در استفاده صحیح از ضمیرها ناتوان هستند و مشکلاتی در طنین و آهنگ صدای خود دارند. در حالی که، درک آنچه یک کودک اوتیسم می‌گوید مشکل است، زبان بدنی آنها هم برای فهمیدن مشکل است. بیان چهره‌ای، حرکات و ایجاد اشاره به ندرت با آنچه که می‌گویند، هماهنگ می‌باشد (Couper, 2003: 424-425). بدین ترتیب، در یک نگاه کلی، مهمترین ویژگی‌های کودکان اوتیسمی را در علایم زیر می‌توان بیان کرد:

- به گونه‌ای تکراری قطعات یا سایر لوازم منزل را ردیف می‌کنند و اغلب وابستگی شدیدی به اشیای خاص پیدا می‌کنند؛
- رفتارهای خودجرحی نظیر کوبیدن سر، گاز گرفتن انگشتان و یا دست و کشیدن مو را به فراوانی از خود بروز می‌دهند؛
- رفتارهای خود تحریکی نظیر لوچ کردن چشم‌ها، خیره شدن به روشنایی‌ها و بو کشیدن اشیاء؛
- اختلال در خوردن و ترجیح غذاهای غیرمعمول؛

- عدم توانایی در تقلید.
- بسیاری از کودکان اوتیسم به طرز شگفت‌آوری به محرک‌ها عادت می‌کنند و یا برعکس به طرز دردناکی به صداها، مزه‌ها و بوها حساس می‌شوند. بعضی از صداها، مانند صدای جاروبرقی، زنگ تلفن، طوفان و حتی صدای موج در ساحل، علتی خواهد بود که این کودکان گوش‌های خود را بگیرند و جیغ بزنند.

اگر چه به نظر می‌رسد که اوتیسم عارضه نادری است اما اطلاعات اخیر گویای آن است که شیوع اوتیسم حتی تا 20 مورد در هر 10000 تولد زنده می‌رسد. اوتیسم در پسران 3 الی 4 برابر بیشتر از دختران دیده می‌شود. اگر چه علت اصلی آن کاملاً شناخته شده نیست، اما در سال‌های اخیر تحقیقات و مطالعات بسیاری در این زمینه صورت گرفته است. تحقیقات تأکید زیادی بر منشاء زیست‌شناختی و عصب‌شناختی در مغز دارد. در بسیاری از خانواده‌ها سابقه اوتیسم و یا اختلالات مربوط به آن وجود داشته است که ریشه ژنتیک را مطرح می‌کند، اگر چه تا به حال ژن خاصی که مربوط به اوتیسم باشد شناخته نشده است. پژوهشگران در مورد نقش ژنتیک در علت شناسی اوتیسم اختلاف نظر دارند و عده‌ای از آنها ترکیب چندین ژن را به‌عنوان علت اختلال مطرح می‌کنند (پورآقا و دیگران، 1391: 30-31).

عکس شماره 1: ورودی پارک اوتیسم (پارک فرشتگان) ماخذ: نگارندگان، 1396

روش تحقیق و محدوده مورد مطالعه

روش تحقیق در این مطالعه بر اساس هدف از نوع تحقیقات کاربردی و به لحاظ ماهیت کیفی می‌باشد. برای جمع‌آوری اطلاعات از روش مصاحبه و مشاهده استفاده شده است. با توجه به تازه تأسیس بودن پارک، هنوز بسیاری از شهروندان تبریزی از وجود آن مطلع نیستند. تقریباً

حدود 15 مصاحبه در مورد پارک کودک انجام شده است که شامل، مسئولان شهرداری تبریز، پیمانکار و مشاوران پارک، مربیان کودکان اوتیسمی و نیز تعدادی از خانواده‌های این کودکان می‌شود. فاز دوم جمع‌آوری اطلاعات هم مشاهده و برداشت‌های میدانی بوده است. پارک فرشتگان که به پارک کودکان اوتیسمی معروف است، نخستین پارک ویژه کودکان اوتیسم در ایران و دومین پارک ویژه این کودکان در خاورمیانه می‌باشد که در سال 1392 در ضلع شرقی مجموعه تاریخی تفریحی ائل‌گلی به مساحت 1.8 هکتار احداث گردیده است. این پارک از غرب به پارک ائل‌گلی و از سمت شرق به خیابان باغچه‌بان محدود می‌شود. پارک کودک در داخل پارک ائل‌گلی تبریز قرار گرفته است که شاید مهمترین ویژگی جغرافیایی این پارک باشد. چرا که ائل‌گلی (شاه‌گلی) یکی از مهم‌ترین گردشگاه‌های شهر تبریز است که در جنوب شرق آن و در 7 کیلومتری مرکز شهر واقع شده است. پارک ائل‌گلی با مساحتی حدود 160000 مترمربع، در منطقه 2 شهرداری تبریز قرار دارد. در جدول شماره 3، امکانات و تسهیلات موجود در پارک نشان داده شده است. در این پارک حدود 4 زمین بازی وجود دارد که در ادامه هر کدام مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

جدول شماره 1: امکانات و تسهیلات پارک اوتیسم

تعداد کل (متر)	مساحت چمن	تعداد درخت	تعداد درختچه	مساحت گلکاری	تعداد گلدان	تعداد زمین بازی
18000	12000	950	2130	1665	10332	4
مساحت معابر	تعداد غرفه	تعداد نیمکت	سطل آشغال	سرویس بهداشتی	آبخوری	نورپردازی
3000	1	30	20	2	2	رنگی LED

عکس شماره 2: حضور کودکان اوتیسم در پارک ماخذ: نگارندگان، 1396

نقشه شماره 1 پلان پارک اوتیسم را نشان می‌دهد. بررسی‌های میدانی نشان می‌دهد که بعضی از المان‌های پارک با وجود تهیه پلان آن، هنوز احداث نشده است. البته بعضی هم در حال ساخت می‌باشد. با این وجود، مهمترین عناصر موجود در پارک با لینک کردن عکس‌های مربوط به هر کدام نشان داده شده است.

شکل شماره 1: پلان اجرایی پارک اوتیسم (پارک فرشتگان) تبریز،

یافته‌های تحقیق

سبک طراحی المان‌ها در پارک و ارتباط آن با کودکان اوتیسم

به منظور کمک به رشد مهارت‌های ارتباطی مناسب در این کودکان انواعی از روش‌های ارتباطی مکمل و جایگزین به وجود آمده است (shafer, 1993: 117-134)، روش‌های ارتباطی مکمل و جایگزین عبارتند از: تکمیل یا جایگزینی گفتار و یا نوشتار طبیعی با استفاده از وسایل کمکی یا بدون وسایل کمکی.

طی سال‌های متمادی مداخله‌های مبتنی بر روش‌های ارتباطی مکمل و جایگزین برای کودکان درخودمانده بر روش‌های بدون وسایل کمکی و به‌ویژه زبان اشاره، تمرکز داشت اما بعد از اینکه متخصصان به توانایی پردازش قدرتمند دیداری که در اکثر کودکان درخودمانده وجود دارد، پی بردند توجه زیادی به سمت روش‌های با ابزار به خصوص آنها که بر استفاده از تصاویر تمرکز داشتند جلب شد (Charlop & Freeman, 2000, 537). در پارک اوتیسم تبریز نیز برای ارتقاء مهارت‌های ارتباطی کودکان در قسمت‌های مختلف پارک تصاویر کارتونی متفاوتی قرار داده شده است. عکس شماره 3 نمونه‌ای از این تصاویر کارتونی را نشان می‌دهد.

دوران کودکی به‌عنوان دوران طلایی رشد و تکامل کودک و همین‌طور اوج آسیب‌پذیری او محسوب می‌شود. همه کودکان باید به فرصت‌های برابر برای بازی و تفریح دسترسی داشته باشند. کودکان دارای معلولیت نیز از این قاعده مستثنی نیستند. کودکان دارای معلولیت مانند همه کودکان توانایی‌های زیادی دارند، اما اغلب به دلیل تبعیض و عدم حمایت کافی از جامعه منزوی می‌شوند و به نوعی به آسیب‌پذیرترین و نامرئی‌ترین گروه از کودکان می‌پیوندند. ایجاد تصاویر کارتونی خلاقیتی است که با توجه به ویژگی‌ها و شرایط کودکان اوتیسمی به کار گرفته شده است. چرا که یکی از مهمترین برنامه‌های ارتباطی که برای آموزش کودکان درخودمانده استفاده می‌شود، روش ارتباطی مبادله تصویر¹ است. این روش برای کودکانی که گفتار ندارند یا گفتار آنها بسیار محدود است، استفاده می‌شود و بر مهارت‌های تقاضا کردن و ابراز نظر تاکید دارد. می‌توان گفت که روش ارتباطی مبادله تصویر می‌تواند به‌عنوان روشی برای بهبود مهارت‌های ارتباطی کودکان درخودمانده مورد استفاده قرار گیرد. اما میزان اثربخشی این روش در میان افراد مختلف، با توجه به ویژگی‌هایی مانند سطح عملکرد شناختی، میزان و همکاری متفاوت است (Bondy, 2001: 129).

زمین بازی کودکان اوتیسم

کودکان دارای معلولیت باید از همه حقوق یک کودک سالم بهره‌مند باشند و بتوانند در تصمیم‌گیری‌هایی که زندگی‌شان را تحت تاثیر قرار می‌دهد، شرکت کنند. این کودکان باید دیده شوند و باید به آنها به‌عنوان اعضای فعال جامعه نگاه کرد. ورزش و سرگرمی یکی از راه‌های مهمی است که کودکان دارای معلولیت و خانواده‌های‌شان به واسطه آن می‌توانند میزان نگرانی و اضطراب خود را تا حد زیادی کاهش دهند. کودکان دارای اوتیسم به دلیل شرایط ویژه خود نمی‌توانند به راحتی در همه پارک‌ها یا فضاهای آزاد بازی کنند و ممکن است خیلی سریع‌تر از دیگر کودکان آسیب ببینند که خود باعث افزایش اضطراب خانواده‌ها و ترس از بردن کودکان‌شان به این فضاها می‌شود، اما ساخت یک پارک مخصوص این کودکان تا حدودی این اضطراب را از بین می‌برد.

ایجاد فضاهایی متناسب با نیاز گروه‌های مختلف استفاده‌کننده، به شکل‌گیری فضاهایی خلاق و کارآمد برای استفاده شهروندان کمک زیادی خواهد کرد. کودکان اوتیسمی شرایط ویژه‌ای دارند، بنابراین فضایی که برای این نوع از کودکان طراحی می‌شود باید متفاوت از کودکان عادی بوده و متناسب با شرایط آنها باشد. البته این به معنی این نیست که طراحی پارک برای این کودکان باید به کل متفاوت باشد، بلکه منظور توجه به جزئیات طراحی با توجه به شرایط این گروه از کودکان است. در پارک اوتیسم تبریز سعی شده به این جزئیات توجه شود:

- در پارک اوتیسم برای جلوگیری از زمین خوردن و آسیب دیدن کودکان، کل پارک به صورت همسطح طراحی شده و از هیچ پله‌ایی استفاده نشده است.
- پارک مختص استفاده کودکان اوتیسمی و خانواده آنها می‌باشد و برای آسایش و راحتی آنها از ورود سایر کودکان خودداری می‌شود.

بازی جزئی مهم در آموزش اطفال است. محرومیت از بازی به شدت تأثیرگذار بوده و موجب تاخیر در رشد اجتماعی کودکان می‌شود. اما به نظر می‌رسد که به واقع بازی پایه و اساس اولین روابط اجتماعی باشد. در طی بازی می‌آموزیم که با دیگران به نحو مطلوب ارتباط برقرار کنیم، تجارب مختلف کسب کنیم و در افکار و تمایلات خود منعطف باشیم. باید توجه داشت که کودکان اوتیسم در مقایسه با دیگران از رشد اجتماعی کمتری نیز بهره می‌برند. محور این نگرش بر این موضوع استوار است که رشد اجتماعی کودکان ناشی از اثر متقابل سطح شناختی و طرح‌های ذهنی آنان با تجربه‌های محیطی است. لذا در این قبیل کودکان مشکلات رشد اجتماعی همواره وجود خواهد داشت. یکی از مهمترین اهداف در آموزش و پرورش کودکان

اوتیسم، سازگاری اجتماعی، برقراری روابط مفید و موثر با دیگران و پذیرش مسئولیت‌های اجتماعی در مهارت‌هایی که بیشتر در زمینه خودیاری است، می‌باشد. بازی می‌تواند موجب تقویت فرایند سازگاری با اجتماع و جامعه در کودکان اوتیسم گردد. این بازی‌ها باید به طور مستقیم یا غیرمستقیم بر روی مسائل عاطفی یا جسمی و بر اساس نوع اختلال موجود، برنامه‌ریزی و اجرا گردد.

بچه‌های اوتیسم تجربیات زیادی از بازی با بچه‌های دیگر ندارند، بنابراین به تنهایی با خودشان بازی می‌کنند و تصور می‌کنند که تعاملاتشان باید در این حد باشد. قسمت مهم کار ایجاد یک دستور جلسه عمومی است تا یک بازی را طراحی کنیم و تا جایی که می‌توانیم آن را توسعه دهیم. مجسم‌سازی کنیم که بچه‌ها دقیقاً بدانند چه کارهایی با یکدیگر انجام دهند و چه مدت زمانی در کنار هم باشند. در ابتدا ممکن است فعالیت‌هایی که بچه‌ها باهم انجام می‌دهند ساده باشد، پس از آن شما می‌توانید فعالیت‌های ساده دیگری را به آن اضافه کنید. تعاملات بچه‌ها با یکدیگر در بازی‌ها باید بیشتر از تکالیفی که انجام می‌دهند، باشد. بنابراین این نکته مهم است که آن‌ها به جای اینکه همه انرژی‌شان را برای درک کردن و اجرای فعالیت‌هایشان به کار ببرند، روی تعاملاتی که با یکدیگر انجام می‌دهند تمرکز کنند.

از نظر اجتماعی اجرای بازی‌ها به نوبه خود چالش‌انگیز است بنابراین باید محتوای بازی‌ها ساده و جذاب باشد. به نظر می‌رسد اگر محتوای بازی‌ها ترکیباتی از چند بازی کوچک و کوتاه باشد بهتر از بازی‌های پیچیده و طولانی است و با تغییر جهت به سمت بازی‌های مختلف می‌تواند محرکی باشد تا کودکان را برای بازی‌های طولانی آماده کند. در پارک اوتیسم تبریز، 4 زمین بازی برای کودکان طراحی شده است:

زمین بازی آبی

سبک طراحی وسایل بازی و المان‌های مورد استفاده در این پارک به گونه‌ای است که کودکان مبتلا به بیماری اوتیسم در حین بازی در آن دچار آسیب‌دیدگی نشوند. به علت علاقه زیادی که کودکان اوتیسمی به آب دارند یک زمین مخصوص آب بازی در پارک طراحی شده که فواره‌های تعبیه شده در روی زمین آن، آب را تا 10 cm بالا می‌برد، همین‌طور بر روی سایر اسباب بازی‌های موجود در پارک لوله آب طراحی شده است تا کودکان به راحتی بتوانند آب بازی کنند. عکس شماره 4 زمین بازی آبی برای کودکان اوتیسمی را نشان می‌دهد. فواره‌های موجود بر روی سطح زمین بازی در این عکس قابل مشاهده است.

عکس شماره 3: نمایی از تصاویر کارتونی برای ارتقای مهارت‌های ارتباطی

عکس شماره 4: نمایی از زمین بازی آبی

زمین بازی شنی

شن‌بازی یک روش خوددرمانی برای کودک است. در شن‌بازی لمس کردن شن، شکل درست کردن با آن، قالب‌گیری با آن و نیز پاشیدن شن با دست برای کودکان یک بازی لذت‌بخش است. بعضی بچه‌ها با شن‌بازی احساس امنیت، آرامش و تسکین می‌کنند. کودک هنگام شن‌بازی با نمایاندن برخورداری از احساس تسلط و کنترل، تضادها و تعاملات روحی خویش را بر طرف می‌کند. شن‌بازی وسیله‌ای مطلوب برای کودکانی است که خود را ناتوان می‌بینند، کودکانی که دچار آسیب روحی شده‌اند و آنهایی که در معرض عواطف شدید قرار داشته‌اند. بازی با ظرف شن، روشی مطلوب برای کمک به کودکان است تا بر ناراحتی عاطفی خود فایق آیند. در پارک اوتیسم تبریز زمین‌هایی به دور از وسایل نقلیه با اشکال مختلف با وسایل بازی متنوع و ماسه‌های نرم و کاملاً شسته شده و کفپوش‌های نرم برای جلوگیری از آسیب دیدن

کودکان ایجاد شده که این وسایل بازی می‌توانند از نظر تعادلی، مهارت‌های وابسته به لامسه و هماهنگی حرکات، پیشرفت‌های قابل توجهی در کودکان ایجاد نماید. ضمن اینکه برای کنترل و نگهداری کودکان در اطراف زمین نیمکت‌هایی نصب شده تا علاوه بر اینکه کودکان احساس استقلال می‌کنند والدین و مربیان نیز در روی نیمکت استراحت و مراقبت نمایند. عکس شماره 5 زمین بازی شنی کودکان اوتیسمی را نشان می‌دهد.

عکس شماره 5. نمایی از زمین بازی شنی

زمین بازی سستی

هدف از ایجاد زمین بازی، ایجاد فرصتی برای چالش‌های جسمی و روحی کودکان و امکان برقراری ارتباطات اجتماعی در محیط طبیعی است. از دهه 1920، پارک‌های عمومی توجه بیشتری به کودکان معطوف داشتند. سورانسن¹ طراح منظر دانمارکی، بعد از عدم استقبال کودکان از زمین‌های بازی او، در سال 1931 پیشنهاد نوعی زمین بازی با وسایل و مواد بی‌ارزش را می‌دهد. این ایده در سال‌های دهه 1940 به نام «زمین بازی ماجراجویی»² تحقق یافت. واژه «زمین بازی با خرت‌وپرت» نیز توسط خانم آلن³ مطرح شد (ایزدپناه جهرمی، 1383: 23).

بعد از جنگ جهانی دوم، نگرانی‌های مربوط به جرم‌جویان و کمبود فضاهای مناسب برای بازی سالم، منجر به تغییر نگرش در طرح زمین‌های بازی و پدید آمدن گونه‌ای زمین بازی به

---

1. C.TH. Sorensen
2. Adventure Playground
3. Allen

نام «زمین بازی خلاقانه»¹ گردید. شکل عمومی این گونه زمین‌ها منعطف با قدرت تخیل کودکان و خواست آنها بود. بدین ترتیب به اشکالی چون قصر، قلعه، کشتی و غیره تغییر شکل می‌داد. به‌علاوه به‌طور هم‌زمان امکان بازی و آموزش مهارت‌های اجتماعی را در کنار سایر کودکان فراهم می‌نمود (ر.ب. WWW.lib.niu.edu./ipo/ii9660619.html).

به‌تدریج گونه‌ای از زمین بازی، ارزش و اعتبار بیشتری کسب نمود که نه تنها برای تقویت جسمانی کودکان، بلکه جهت تقویت و نیرومندی ذهن آنان نیز مؤثر بود و از این جهت به رشد و پرورش مهارت‌های اجتماعی، روحی و شناختی آنان می‌انجامید. با این وجود، در یک تقسیم‌بندی از زمین‌های بازی کودکان که بر مبنای نوع وسایل بازی و تأثیر آن بر بازی کودکان انجام می‌پذیرد، آنها را به 4 نوع می‌توان تقسیم کرد:

زمین بازی سنتی²: شامل تاب و سرسره، الاکلنگ و غیره بوده و برای کودکان کاملاً آشنا و شناخته شده اما فاقد ارزش‌های شناختی و بازی‌های اجتماعی متناسب رشد کودکان می‌باشد. برخی از مطالعات نشان دهنده این است که وسایل و تجهیزات ساخته شده توسط کارخانه‌ها، تنها قادرند کودکان را به مدت 14 دقیقه سرگرم کنند، هر چند که امروزه این‌گونه وسایل بازی از سطح کیفی و استانداردهای بالاتری نسبت به گذشته برخوردار هستند، اما به دلیل محدود شدن به عملکردهای تک‌منظوره، فاقد کیفیت‌های آموزشی و اجتماعی لازم می‌باشند.

زمین بازی معاصر³: این گونه زمین‌های بازی از اتصال و کنار هم آمدن قطعات و تشکیل یک مجموعه مرکب بازی، با عملکردهای گوناگون ساخته می‌شود که البته تعداد کمتری از این نوع بازی وجود دارد و هزینه ساخت آن به نسبت نوع قبلی بالاتر است. کودکان این‌گونه زمین‌های بازی را بیشتر از نوع سنتی دوست دارند. این زمین‌ها مشوق بازی‌های ارزشمند آموزشی برای کودکان هستند.

زمین‌های بازی خلاق و ماجراجویی⁴: این گونه زمین‌های بازی، شامل قطعاتی به ظاهر بی‌ارزش چون، تاپرهای فرسوده، الوار، جعبه، صندوق‌های چوبی و غیره هستند و به کودکان امکان ساخت و ایجاد اشکال و چیدمان‌های جدید را می‌دهند که به دلیل انعطاف‌پذیری با خواست کودکان، در رشد جسمی، اجتماعی و شناختی آنان از محیط بسیار مؤثرند. حضور یک

-
1. Creative Playground
  2. Traditional Playground
  3. Contemporary Playground
  4. Adventure/Creative Playground

مربی یا راهنمای بازی که نقش حامی و راهنما برای بازی کودکان را داشته باشد، می‌تواند بسیار مؤثر و مفید باشد.

باغ‌های بازی ماجراجویی: نوع جدیدی از فضای بازی کودکان در یک محیط طبیعی، «باغ‌های بازی ماجراجویی» است که برخی آن را به‌عنوان «کلاس درس طبیعت» یا «زمین‌های بازی طبیعی» می‌نامند. هدف از ایجاد چنین فضایی، به‌کارگیری عوامل طبیعی به‌عنوان بستر و زمینه‌ای طبیعی برای بازی کودکان است. فضای بازی طراحی شده با بهره‌گیری از عوامل طبیعی چون درختان، گیاهان، گل‌ها، آب و شن، حیوانات، حشرات و غیره واجد فرصت‌های بسیار غنی برای بازی کودکان در هر شکل قابل تصور است. از این رو در ساختار فضای بازی، تا حد امکان از مواد و مصالح طبیعی استفاده می‌شود.

علاوه بر دو زمین بازی شنی و آبی در پارک اوتیسم، دو زمین بازی دیگری هم وجود دارد که با توجه تفکیکی که در بالا از زمین‌های بازی انجام گرفت، باید آنها را جزو زمین‌های بازی سنتی طبقه‌بندی کرد. عکس‌های شماره 6 و 7 این زمین‌های بازی را نشان می‌دهد. این زمین‌ها متشکل از تاب، سرسره، الاکلنگ و ... می‌باشند که برای جلوگیری از آسیب دیدن کودکان از جنس پلاستیک با لبه‌های نرم و سنگفرشی نرم طراحی شده است. این زمین‌ها فقط ابزاری برای سرگرمی بچه‌ها می‌تواند باشد.

عکس شماره 6 و 7: نمایی از زمین بازی سنتی در پارک اوتیسم؛ ماخذ: نگارندگان، 1396

خلاقیت در طراحی پارک اوتیسم

یکی از مواردی که کودکان اوتیسمی علاقه زیادی به آن دارند این است که از یک محل تاریک گذر کرده و به روشنایی برسند به همین منظور در پارک اوتیسم تبریز وسیله بازی با این هدف طراحی شده و همین‌طور تونلی تعبیه شده که کودکان از آن عبور کرده و به زمین بازی می‌رسند. عکس‌های شماره 8 و 9، نمونه‌ای از این فضاهای تونل‌مانند را به تصویر می‌کشد.

عکس شماره 8: نمایی از تونل منتهی به زمین بازی

عکس شماره 9: نمایی از وسیله بازی تونل مانند

این کودکان به رنگها و نقاشی نیز علاقه زیادی دارند، به همین دلیل یک غرفه هنری برای نقاشی کشیدن کودکان طراحی شده که در حال ساخت است. در پارک از رنگها استفاده

زیادی شده است، رنگ مورد علاقه کودکان اوتیستی فیروزه‌ایی و صورتی است که پایه‌های چراغ‌ها و نیمکت‌ها به رنگ فیروزه‌ایی و نرده‌های اطراف پارک به رنگ صورتی است. عکس شماره 10، نمایی از نیمکت‌های موجود در پارک را نشان می‌دهد که به رنگ فیروزه‌ای آراسته شده است. عکس شماره 11 هم تیر چراغ برقی را نشان می‌دهد که به رنگ صورتی طراحی شده است.

یکی دیگر از خلاقیت‌های مهم در پارک مخصوص کودکان اوتیسم، ایجاد قفس‌های حیوانات و قرار دادن حیوانات در داخل آنها می‌باشد. دلیل ایجاد قفس حیوانات در داخل پارک اوتیسم و قرار دادن حیواناتی مثل خرگوش، خروس، جوجه و اردک در این قفس‌ها، رنگی بودن این حیوانات و جذب کودکان به سمت آنها می‌باشد. عکس شماره 12 نمونه‌ای از این قفس‌ها را نشان می‌دهد.

عکس شماره 10: نمایی از نیمکت‌های فیروزه‌ای رنگ

عکس شماره 11: نمایی از چراغ‌های فیروزه‌ای در پارک

عکس شماره 12: نمایی از قفس‌های حیوانات در پارک اوتیست

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

«حق بر شهر» که لوفور آن را طرح کرده بود، حق برخورداری از فضاهای زیبا در ابعاد مختلف زندگی شهرنشینی، احساس راحتی و رفاه محیطی و مهم‌تر از همه، حق برخورداری از دموکراسی و مشارکت برای تصمیم‌گیری‌ها است. به عبارتی دیگر، شهر باید مکانی باشد که فرد در آن برای انتخاب فضای متناسب با خواست، فرهنگ و سبک زندگی خود، از آزادی کامل برخوردار باشد. عرصه‌های عمومی شهری یکی از مهم‌ترین فضاهایی است که تحقق واقعی حق بر شهر لوفور در آن می‌تواند تجلی پیدا کند. فضای عمومی که برای استفاده عمومی است و باید منطبق با هر کسی شامل: افراد حاشیه‌ای، فراموش شده، خاموش و حتی نامطلوب باشد. در این بررسی، نوع خاصی از این جوامع حاشیه‌ای مورد بحث قرار گرفت، کودکان اوتیسمی. این کودکان هم می‌توانند جز فراموش‌شدگان باشند و هم افراد خاموش. اوتیسم که در ایران بیشتر به اختلال در خودماندگی ترجمه شده است، شامل انواع مختلفی از نشانه‌هایی است که به طور عمومی حول اختلالات ارتباطی، اجتماعی و قوه تخیل می‌گردد. اگر به تعریف فضای عمومی برگردیم و نیز به حقوق استفاده‌کنندگان از فضاهای عمومی، کودکان اوتیسمی هم باید حق دسترسی به فضای عمومی و زمین‌های بازی عمومی را داشته باشند. ایجاد پارک مخصوص کودکان اوتیسمی در شهر تبریز به‌عنوان اولین پارک مخصوص کودکان اوتیسمی در کشور و دومین پارک در خاورمیانه، گامی هر چند کوچک در جهت احقاق حقوق کودکان اوتیسمی در دسترسی به فضاهای عمومی می‌باشد.

مهمترین ویژگی‌های کودکان اوتیسمی: آسیب جدی در روابط اجتماعی، آسیب در ارتباط،

و الگوهای محدود، تکراری و قالبی در رفتار و علایق می‌باشد. از طرفی زمین‌های بازی کودکان مهارت‌های زیادی را در کودکان باعث می‌شوند که می‌توان به مهمترین آنها به عنوان: مهارت‌های حسی، حرکتی، شناختی، اجتماعی و عاطفی اشاره کرد. بدین ترتیب احوال پارک کودک اوتیسم و ایجاد زمین‌های بازی مختلف در آن می‌تواند در بهبود مشکلات این کودکان و ارتقای مهارت‌های آنها کمک کند. در پارک اوتیسم 4 زمین بازی وجود دارد که مهمترین آنها زمین بازی شنی و آبی می‌باشد. احوال زمین بازی آبی به خاطر علاقه زیادی است که کودکان اوتیسمی به آب‌بازی دارند، و زمین بازی شنی نیز می‌تواند منجر به بهبود روابط در این کودکان شود، چرا که عدم توانایی در ایجاد روابط یکی از اساسی‌ترین مشکلات کودکان اوتیسمی می‌باشد. در کنار آنها باید به ایجاد و استفاده از تصاویر کارتونی در پارک، استفاده از تونل و اشکال تونل مانند برای بازی بچه‌ها، طراحی بسیاری از المان‌های پارک (مانند نیمکت‌ها، تیرهای برق و غیره) به صورت رنگ‌های فیروزه‌ای و صورتی، و نیز احوال غرفه هنر، برای نقاشی و رنگ‌بازی کودکان اوتیسمی به عنوان مهمترین خلاقیت‌های به کار رفته در پارک اشاره داشت.

منابع و مأخذ

- اشرفی یوسف، پوراحمد احمد (1394)، مدرنیته و تحولات فضای عمومی شهری، انتشارات پژوهشکده فرهنگ، هنر و معماری جهاد دانشگاهی، چاپ اول، تهران
- اشرفی یوسف، پوراحمد احمد، رهنمایی محمدتقی، رفیعیان مجتبی (1394)، مفهوم‌سازی و گونه‌شناسی فضای عمومی شهری معاصر، نشریه پژوهش‌های جغرافیایی برنامه‌ریزی شهری، دوره 2، شماره 4، زمستان 1393، صص 435-464
- ایزدپناه جهرمی، آیدا، (1383) کودک، بازی و شهر: فرایند، اصول و معیارهای برنامه‌ریزی و طراحی فضای بازی کودکان، انتشارات سازمان شهرداری‌های کشور، چاپ اول، تهران
- بهمن‌پور، هومن و سلاجقه، بهرننگ (1387)، بررسی کمی و کیفی فضاهای شهری در تهران از دیدگاه کاربری برای معلولان (مطالعه موردی: پارک لاله)، فصلنامه مدیریت شهری، شماره 21، پاییز 1387، صص 7-18.
- پورآقا رودبرده فاطمه، کافی، سیدموسی، کریمی علی‌آباد، تمجید، و دل آذر، ربابه (1391)، مقایسه درجاماندگی عملکردی و انعطاف‌پذیری ذهنی در کودکان مبتلا به اختلال طیف اوتیسم، کم‌توان ذهنی و عادی، نشریه علمی دانشگاه علوم پزشکی کردستان، دوره هفدهم، پاییز 1391، صص 34-26.

- دقیقی خداهشهری آمنه، پوشنه کامبیز و جعفری امیرهمایون (1391)، تأثیر استفاده از روبات انسان‌نما در بهبود تماس چشمی کودکان با اختلال خوددرمانی (اوتیسم)، نشریه تحقیقات علوم رفتاری، دوره 10، شماره 3، صص 168-178
- عابدین‌زاده، حسن (1387)، عقب‌افتادگی ذهنی، تعریف طبقه‌بندی و هدف‌های آموزشی، دفتر آموزش کودکان و دانش‌آموزان استثنایی، رشد معلم، صص 28-51
- Adreon D, Stella J. (2001), Transition to middle and school, increasing the success of students with Asperger syndrome, intervention in school and clinic, Vol 36, pp 265-277
- Ahmad Ezanee Hashim, Siti Aida Samikon, Faridah Ismail, Hikmah Kamarudin, Md Nadzri Mohd Jalil & Norrimah Mad Arrif, (2012), Access and Accessibility Audit in Commercial Complex: Effectiveness in Respect to People with Disabilities (PWDs), Procedia - Social and Behavioral Sciences, Vol 50, pp 452 – 461
- Amouzegar Zeinab, Sadeghi Naeini Hassan, Jafari Razieh, (2010), Design principle of playgrounds' equipments and spaces for children: An interaction education approach, Procedia Social and Behavioral Sciences, Vol 2, pp 1968–1971
- Badshah, Akhtar A. (1996), Our Urban Future, New Paradigms for Equity and Sustainability. London & New Jersey: Zed Books Ltd.
- Bondy, A. (2001), PECS: Potential benefits and risks. The Behavior Analyst Today, Vol 2, pp 127-132.
- Carr, Stephen et al. (1992), Public Space, New York : Van Nostrand Reinhold Company.
- Charlop-Christy, M. H., Le, L., & Freeman, K. A (2000), A comparison of video modeling with in vivo modeling for teaching children with autism. Journal of Autism and Developmental Disorders, 30, 537-552.
- Collins C. (2011), Relationships; disabled and able children. New York Times. available online at: www.nytimes.com/.../relationshipsdisabled-and-able-children.html, 5-2011
- Corbett BA, Constantine LJ, Hendren R, Rocke D, Ozonoff S (2009), Examine executive functioning in children with autism spectrum disorder, attention deficit hyperactivity disorder. and typical development. Psychiatry Research, 166, pp 210-222
- Couper, J (2003), Children with autism deserves evidence based intervention. Medical Journal of Australia. 178: 424-425.
- Frost, J. (1986), Children's playgrounds: research and practice. In: Fein, G., Rivkin, M. (Eds.), the Young Child at Play: Reviews of Research. National

Association for Publication, pp. 195–212.

- Issa Abdou , Safaa M. (2011), Inclusion of physically disabled children through environmental rehabilitation of urban spaces case study: AL Azhar Park, Cairo, Egypt, *Procedia Engineering*, Vol 21, pp 53 – 58
- John A , Wheway R, Bishop J, Curtis M , Ginsborg J. (2011), Disabled Children And Access To Outdoor Playgrounds. available online at: http://www.fieldsintrust.org/downloads/can_play_will_play.pdf, 5-2011.
- Kurniawati, Wakhidah (2012), Public Space for Marginal People, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Vol 36, pp 476 – 484
- Madanipour, Ali. (1996), *Design of Urban Space; an Inquiry into a Socio-spatial Process*, Chichester, England: John Wiley & Sons.
- Mash, J. Barkley, R (1996), *Child psychopathology*. New York: Guilford.
- Moudon, Anne Vernez. (1987), *Public Street for Public Use*. New York: Columbia University Press.
- ODPM, O. o. t. D. P. M. (2002), *Living Places: Cleaner, Safer, Greener*, London, ODPM.
- ODPM, O. o. t. D. P. M. (2003), *Sustainable Communities: Building for the Future*, London, ODPM
- Peeter, T (1998), *Autism*, London: whurr.
- Piaget, J (1983). Piaget's theory, in P.H. Mussen (ed.), *Handbook of child psychology*, wiley, New York
- Potter, D. (2001, 2002), *Playground Management and Safety*, London, NPFA.
- Roussou, M (2004), *Learning by Doing and Learning through Play: An Exploration of Interactivity in Virtual Environments for Children*, in proc of ACM
- Shafer, E. (1993), Teaching topography-based and stimulus selection- based verbal behavior to developmentally disabled individuals: Some considerations. *The Analysis of Verbal Behavior*, 11, 117-134.
- Soltani Seyed Hassan Khalifeh, Abbas Mohamed Yusoff & Awang Mohamad Bin, (2012), Disabled Children in Public Playgrounds: A Pilot Study, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Vol 36, pp 670 – 676
- Tibbalds Francis (2000), *Making People-Friendly Towns: Improving the Public Environment in Towns and Cities*, published by Spon Press, an imprint of the Taylor & Francis Group
- UNICEF. (2007). *Child-Friendly Text UN Disability Convention*. United Nation.
- Webb R. (1965), *Oiga magazine* Lima, circa.
- United Nations Treaty Collection. *Convention on the Rights of the Child*. Retrieved 21 May 2009.
- Walzer, Michael (1986), *Public Space: Pleasures and Costs of Urbanity*, *Dissent* 33, 4: 470–475

- Yilmaz Sevgi & Bulut Zohre (2007), Analysis of user's characteristics of three different playgrounds in districts with different socio-economical conditions, Building and Environment, Vol 42, pp 3455–3460

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی